

УДК 373.5.018.43:004]:614.46(477)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.15>

О. М. Сирцова

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

М. В. Дашко

вчитель
Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю Запорізької міської ради Запорізької області

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ПОГЛЯД УЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена питанню визначення видозмін проблем впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні протягом останнього року з точки зору вчителя, а саме: динаміки змін емоційного стану та стану здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі; проблем методичного характеру та ресурсного забезпечення, змін у витраті часу на підготовку та здійснення дистанційного навчання, наявних порушень прав учителя з боку учнів, батьків і адміністрації.

У статті наведено результати онлайн-опитування вчителів здебільшого Запорізького регіону. Для визначення видозмін проблем впровадження дистанційного навчання в Україні в умовах пандемії використано метод порівняння. Для порівняння взято раніше оприлюднені результати опитувань, які проводилися в березні-квітні 2020 року як державними інституціями, так і громадськими організаціями.

Визначено, що на початку впровадження дистанційної освіти в умовах пандемії педагоги не були готові до таких змін. Більшість із них відзначають про переважання негативних емоцій/почуттів, які були викликані як проблемами методичного, так і ресурсного характеру. Доведено, що динаміка змін емоційного стану вчителів протягом року має позитивний характер.

Показано, що в березні-квітні 2020 року держава не впоралася з питанням ресурсного забезпечення (комп'ютерна техніка, Інтернет) учасників освітнього процесу в дистанційній формі. Всі витрати було покладено на плечі вчителів та батьків учнів. Ця проблема і досі залишається чуттєвою для педагогів, її невирішення не надає можливості доступу до якісної освіти всіх здобувачів загальної середньої освіти.

Зроблено опис проблем методичного характеру в реалізації дистанційної освіти. Результати опитування викладено у відповідності до переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них), визначених у Професійному стандарті. Показано, що найбільш гострими і до нині залишаються питання рівня предметно-методичної, інформаційно-цифрової, управлінської компетентності вчителя, а також компетентності педагогічного партнерства.

Доведено, що перехід до дистанційного навчання призвів до перенавантаження вчителів, що виявилось у збільшенні часу, який педагог змушений витратити на виконання функціональних обов'язків в межах власного навчального навантаження. Як наслідок перенавантаження, переважна більшість вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, значна частина знаходиться в стані хронічної втоми та має пригнічений емоційний стан.

Ключові слова: дистанційна освіта, професійний стандарт, ресурсне забезпечення дистанційної освіти, емоційний стан вчителя, рівень методичної готовності вчителя до запровадження дистанційної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. 2020 рік став складним випробуванням для всього світу, а надто складним для тих, хто пов'язаний з освітою. Пандемія COVID-19 зумовила перехід навчальних закладів на дистанційне навчання, до якого українська система освіти, як виявилось, не була готова. Досвід показав, що планування й практична реалізація освіти вимагають прийняття швидких, продуманих і серйозних рішень на рівні держави, а не лише на рівні самих навчальних

закладів. В результаті, карантин виявив низку проблем, які мали бути давно вирішені.

Хоча появу системи дистанційного навчання пов'язують з пропозицією Ісаака Пітмана у 1840 році здійснювати організацію навчання студентів Англії через поштовий зв'язок, інтенсивно вона почала розвиватися в Європі і Америці лише на початку 70-х років ХХ століття. В Україні на офіційному рівні дистанційну форму освіти запроваджено у 2000 році [15, с. 2].

Сутність терміна «дистанційне навчання» (Distance Learning) полягає у наявності фізичного віддалення вчителів та учнів під час навчального процесу. Зазвичай він використовується нарівні з такими термінами як дистанційна освіта (Distance Education) та розподілене навчання (Distributed Learning).

Існують різні підходи до визначення поняття «дистанційна освіта/навчання». Ми погоджуємось із науковцем В. Кухаренком, який вважає, що дистанційне навчання – комплексна педагогічна технологія, яка поєднує досягнення педагогіки та психології з дидактичними можливостями інформаційних і телекомунікаційних технологій, які дозволяють використовувати комп'ютер як носій інформації та засіб організації спілкування [6, с. 28].

В Україні процес дистанційного навчання регулюється «Положенням про дистанційне навчання», затвердженим наказом МОН України № 466 від 25.04.2013 р. [9] та доповненим наказом МОН «Деякі питання організації дистанційного навчання» № 1115 від 08.09.2020 [10]. В документі визначено, що дистанційне навчання – індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого–педагогічних та інформаційно–комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукової літератури свідчать, що проблеми впровадження дистанційної освіти, торкалися як зарубіжні, так українські вчені. Серед зарубіжних авторів варто згадати Дж. Андерсона, Д. Деніеля, Б. Вілліса, Е. Доунса, Т. Едварда, Д. Кігана, К. Хантера, Б. Хольмберга, Д. Якобсена та ін.

В Україні дослідженням теоретико–методологічних засад дистанційної освіти займалися О. Огієнко, В. Кремень, В. Луговий. Стан і перспективи розвитку дистанційного навчання розкрито в працях П. Дмитренка, В. Олійника, Г. Кашиної та інших. Організаційно–педагогічні основи дистанційної освіти за кордоном та в Україні досліджували Г. Атанов, Р. Гуревич, Ю. Пасічник, В. Шейко. Питання контролю та оцінювання знань в умовах дистанційної освіти розглядали І. Булах, О. Григорова, В. Дейнеко.

Слід зазначити, що здебільшого науковцями приділено увагу проблемам впровадження дистанційного навчання у закладах вищої або післядипломної освіти. Питання обґрунтування науково–методичних засад організації середовища дистанційного навчання в закладах освіти загальної середньої освіти протягом останніх

років входила в коло наукових досліджень фахівців Інституту інформаційних технологій і засобів навчання [4]. Проблема реалізації освітнього процесу в закладах освіти усіх рівнів в умовах карантину, викликаного пандемією COVID-19, піднято в колективній монографії за редакцією В. Кухаренка та В. Бондаренка [5].

Окремий напрям дослідження – соціологічні опитування та аналіз їх результатів. Протягом минулого року таких досліджень щодо стану дистанційної освіти в Україні в умовах карантину було проведено декілька. Так, вже у квітні 2020 року серед перших аналітичну довідку за результатами анонімного онлайн-опитування керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), педагогічних працівників, батьків та учнів 9-11-х класів оприлюднила Державна служба якості освіти України [12].

Аналогічне дослідження у березні–квітні 2020 р. проведено громадською організацією Центр інноваційної освіти «ПроСвіт», в якому зроблено акцент на питаннях організації роботи вчителів, стратегіях комунікації учасників освітнього процесу, ступені впливу розміру та розташування закладу освіти на якість реалізації дистанційного навчання [1].

Опитування батьків щодо їх думки відносно проблем впровадження дистанційного навчання в Україні в умовах карантину у квітні 2020 року проведено офісом освітнього омбудсмена [16], а в липні 2020 р. соціологічна служба Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» провела дослідження щодо ставлення українців до дистанційного навчання [7]. Його результати були представлені на прес–конференції «Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО», де серед інших пролунали наступні висновки: майже половина українців негативно ставляться до запровадження дистанційної освіти у зв'язку з пандемією, а серед найбільших проблем називають проблему зниження рівня успішності учнів.

Визначенню умов, за яких дистанційна освіта є ефективною, присвячено дослідження Інституту обдарованої дитини НАПН України (травень–червень 2020 р.) [13], а потреб вчителів у підвищенні фахового рівня з питань використання цифрових засобів ІКТ в умовах карантину – Національної академії педагогічних наук України та Інституту інформаційних технологій і засобів навчання [14].

Всі вищезгадані дослідження проводилися протягом перших декількох місяців після запровадження дистанційної освіти. Дослідження, у яких би було детально проаналізовано основні тенденції у змінах ставлення вчителів до дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19, на сьогоднішній день відсутні.

Мета статті полягає у визначенні видозмін проблем впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні протягом останнього року з точки зору вчителя, а саме: динаміки змін емоційного стану та стану здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі; проблем методичного характеру та ресурсного забезпечення, змін у витраті часу на підготовку та проведення дистанційного навчання, наявних порушень прав учителя з боку учнів, батьків і адміністрації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Минув рік як в березні 2020 р. педагоги (як в світі загалом, так і в Україні, зокрема) змушені були перейти до організації та здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі. Такий перехід ініційований органами державної влади. Він відбувся одночасно у всіх закладах освіти нашої держави, без відповідної підготовки учасників освітнього процесу.

За цей рік (без врахування часу канікул) педагоги та учні відпрацювали близько шести місяців в дистанційному режимі, близько трьох місяців – в очному. Однак, виходячи із реалій проведення вакцинації населення України, а також прогнозів Всесвітньої організації охорони здоров'я, вірогідність нової хвилі переходу закладів освіти до дистанційного або змішаного навчання залишається досить великою. Тому на сьогодні питання аналізу попередніх результатів дистанційного навчання здобувачів освіти, визначення його слабких та сильних сторін, проблем, чинників, які впливали на результативність освітнього процесу, залишаються актуальними

В дослідженні представлено лише одна складова такого аналізу, а саме: проблеми впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні з точки зору вчителя.

Для досягнення мети у січні-лютому 2021 р. нами проведено онлайн-опитування педагогів методом випадкової вибірки, яке відбулося на анонімних та добровільних засадах. В опитуванні взяли участь 272 педагога, із яких працюють в закладах загальної середньої освіти, які розміщені в обласних центрах – 24,3%, в містах обласного підпорядкування – 25%, в районних центрах – 25,4% та в сільській місцевості – 25,4%. За стажем педагогічної діяльності вибірка складається таким чином: до 3 років – 5,1%, від 3 до 5 років – 5,5%, від 6 до 10 років – 11%, від 11 до 20 років – 26,1% та більше 20 років – 52,2%. Таким чином, педагоги, які надали відповіді на запитання анкети, представляють заклади загальної середньої освіти всіх типів місцевості та всіх вікових категорій. Водночас, якщо за типом місцевості ми маємо

рівний пропорційний розподіл, то за наявним педагогічним стажем є перевага (кожен другий опитаний) педагогів з досвідом педагогічної роботи більше 20 років, що фактично відповідає реальному розподілу відсотків вчителів за педагогічним стажем в Україні [8].

Анкета, за якою здійснювалося опитування вчителів, містила запитання як відкритого, так і закритого типу, що на нашу думку дозволяє зробити висновок про усвідомлений вибір варіантів відповіді закритого типу (за визначення наявності кореляції відповіді між собою).

Запитання анкети стосувалися наступних блоків інформації: емоційний стан та стан здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі та їх динаміка; проблеми методичного характеру під час переходу до дистанційного навчання та їх видозміна в процесі, ресурсне забезпечення.

Емоційна складова. Вивчення питання відбувалося за обрання вчителями із запропонованого списку тих почуттів, які були їм притаманні у березні-квітні 2020 р., коли під час карантину почали проводити уроки дистанційно, та у лютому 2021 року.

Перші місяці здійснення освітнього процесу у дистанційному режимі призвели до шквалу різноманітних емоцій та почуттів педагогів. Третина (35%) із них зазначили, що їх почуття були виключно негативними і лише кожен п'ятий (20%) був виключно позитивно налаштований. Більшість педагогів відзначають, що їх переполювали одночасно як позитивні, так і негативні почуття: таких виявилось 45%. Коефіцієнти кореляції між типом місцевості, в якому знаходиться заклад освіти, а також педагогічним стажем та чуттєвим забарвленням переходу до дистанційної освіти є незначними та становлять (0,05 та 0,06 відповідно). Тобто, такий зв'язок відсутній. Найбільший розмах варіацій результатів анкетування із зазначеного запитання в розрізі наявного педагогічного стажу є стосовно таких почуттів як інтерес, страх, занепокоєння, безвихідь. Так, відсоток педагогів, які відчували страх, занепокоєння, стомленість, безвихідь, паніку, гнів, є найвищим у тих, хто має стаж роботи до 5-ти років. Відсоток педагогів, які відчували безпеку, інтерес, задоволення, найвищі у тих, хто має стаж роботи від 6 до 10 років; а оптимізм – у педагогів, які мають стаж роботи від 11 до 20 років.

Водночас найнижчими є показники таких почуттів, як страх, роздратування та спантеличеність у тих, хто має стаж роботи більше 20 років. При цьому й найнижчі показники комфорту та оптимізму притаманні також цій категорії вчителів.

Результати аналізу вказують на позитивну динаміку зміни почуттів від негативних до позитивних протягом останнього року (таблиця 1).

Таблиця 1
Результати опитування щодо почуттів педагогів під час здійснення освітнього процесу у дистанційному режимі (березень 2020 р. та лютий 2021 р.)

Перелік емоцій та почуттів	березень 2020 (%)	січень 2021 (%)	Різниця (%)
комфорт	9	35	+24
безпека	15	28	+13
інтерес	50	48	-2
задоволення	5	27	+25
ентузіазм	17	24	+7
полегшення	4	13	+9
оптимізм	15	36	+14
роздратування	21	14	-7
страх	15	2	-13
занепокоєння	17	0,7	-16,8
паніка	56	20	-36
стомленість	43	40	-3
гнів	4	2	-2
спантеличеність	32	3	-29
безвихідь	13	7	-6

Під час аналізування наданих педагогами відповідей із зазначеного вище запитання ми визначили три групи респондентів: ті, хто обирає лише позитивні, ті, хто обирає лише негативні та ті, хто обирає як позитивні, так і негативні емоції та почуття. Було визначено як змінювалися емоції та почуття педагогів у кожному конкретному випадку. Результати аналізування вказують, що більшість вчителів мають позитивну динаміку змін (56%), у кожного тринадцятого – негативну динаміку змін (8%) (Таблиці 2, 3).

Таблиця 2
Узагальнені дані розподілу педагогів за групами емоцій / почуттів під час здійснення ними освітнього процесу у дистанційному режимі (березень 2020 та лютий 2021 рр.)

Група емоцій та почуттів	березень 2020 року (%)	Лютий 2021 року (%)	різниця (%)
негативні	35	16	-19
різнобічні	45	20	-25
позитивні	20	64	+44

Результати аналізу змін емоцій/почуттів вчителів під час дистанційного навчання корелюються

із узагальненими результатами відповідей вчителів на питання «Чи змінилося ваше ставлення до дистанційної освіти протягом року?» (рис. 1). Це доводить, що результати описують реальну ситуацію та ми маємо право робити висновок про перевагу змін в позитивний бік над негативним.

Емоції та почуття є реакцією на задоволення або незадоволення певних потреб особистості, або проблем, з якими вона стикається.

Результати аналізу наданих відповідей педагогів на відкриті запитання надали можливість визначити групи потреб та проблем, які постали перед вчителями під час переходу до дистанційної форми проведення занять.

Проблема перша: технічне забезпечення дистанційної освіти як з боку вчителя, так і з боку учнів.

Кожен п'ятий вчитель, вказав, що в березні-квітні 2020 року стикнувся з проблемою технічного забезпечення організації освітнього процесу в дистанційному режимі: застаріла комп'ютерна техніка, яка не дозволяла використовувати ані платформи для проведення онлайн-занять, ані інтернет-ресурси для створення завдань для самостійної роботи учнів. Ще 12% вчителів вказують на відсутність якісного інтернет-з'єднання або відсутність швидкісного інтернету. Кожний восьмий педагог (11,8%) змушений був для вирішення цих проблем придбати нову техніку за власні кошти. Подібні дані наводяться і в оприлюднених раніше результатах соціологічних досліджень [1, с. 29–30; 12, с. 5–6].

Більшість, а саме дві третини, вчителів проводили уроки з дому. При цьому лише 5% педагогів, які працювали з дому, були забезпечені технікою закладом освіти, в якому працюють. Всі вони самостійно сплачували рахунки за інтернет та електроенергію, яку використовували для здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі. У відповідях зустрічаються нарікання саме на збільшення розмірів платежів за електроенергію.

Третина педагогів працювала з закладу освіти. 12,1% вчителів (від загальної кількості опитаних) при цьому були змушені використовувати власну техніку, яку приносили з дому, та мобільний інтернет, який сплачували самостійно, а 3,7% вчителів заклад освіти забезпечив лише інтернетом.

Таким чином, ми маємо право стверджувати, що держава фактично переклала вирішення про-

Таблиця 3

Узагальнені дані щодо зміни групи емоцій/почуттів педагогів під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі

Група емоцій та почуттів (березень 2020 року)	Січень 2021 року			Динаміка (у відсотках)
	Негативні (у %)	Різнобічні (у %)	Позитивні (у %)	
негативні емоції	8	56	36	+92
різнобічні емоції	11	35	54	+54 -11
позитивні емоції	7	7	86	-14

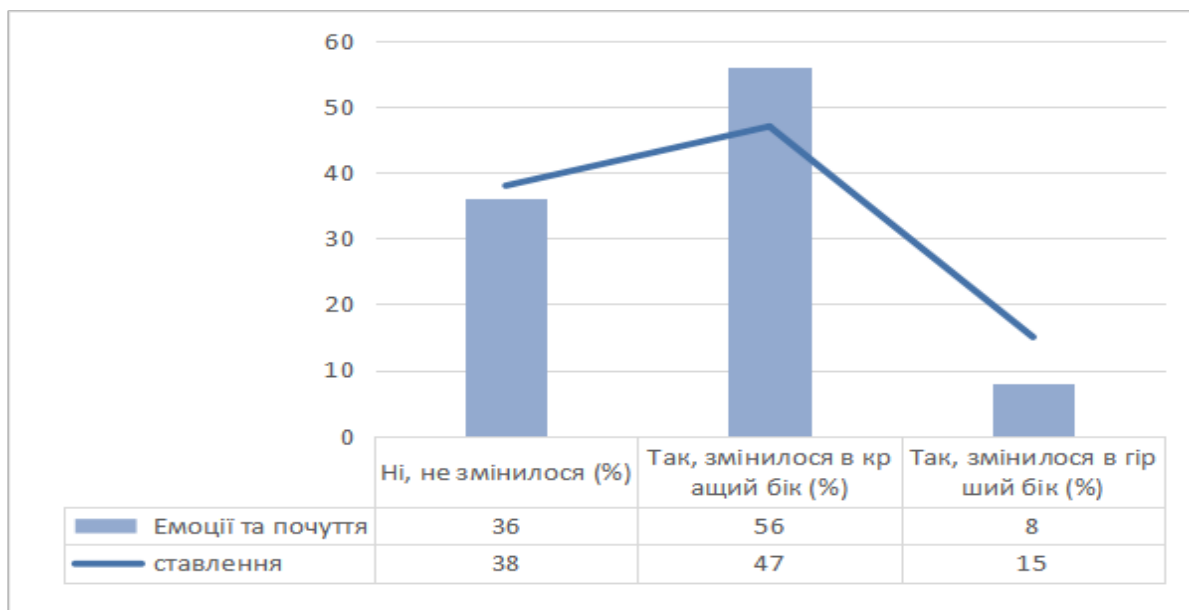


Рис. 1. Зіставлення узагальнених результатів змін емоцій/почуттів та ставлення вчителів щодо дистанційного навчання

блеми технічного забезпечення освітнього процесу в дистанційному режимі на плечі вчителів. Це доводить і той факт, що тільки 17,6% педагогів, які здійснювали освітній процес в дистанційному режимі із закладів освіти, були в повній мірі забезпечені технікою та інтернетом.

На час роботи над статтею (а саме через рік після запровадження дистанційної освіти за умов карантину) вийшов Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». Відповідно до статті 60 «у разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами таке забезпечення покладається на власника або уповноважений ним орган, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим» [3].

У лютому 2021 року 85,6% вчителів зазначили, що їх ресурсне забезпечення (техніка, інтернет) дозволяє їм активно використовувати інтернет-ресурси для здійснення дистанційного навчання учнів, організувати онлайн-зустрічі, а 14,4% – не дозволяє цього робити (вісім з десяти з яких мешкають в районному центрі або сільській місцевості). Тому 9,8% вчителів використовують лише месенджери, 0,8% – електронну пошту і 3,8% – месенджери та електронну пошту. Проблемою і на сьогоднішній день залишається технічне забезпечення можливості учнів навчатися в дис-

танційному режимі. 15% вчителів турбує факт відсутності у здобувачів освіти сучасних гаджетів та доступу до швидкого інтернету, що унеможливує їх доступ до якісної освіти. Ситуація залишається сталою. Подібні цифри наводяться в дослідженнях за березень-квітень 2020 року [16].

Проблема друга: методична неготовність більшості вчителів до здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі.

З 1 січня 2021 року в Україні введено в дію Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Пропонуємо розглянути проблеми, з якими зіткнулися вчителі, відповідно до визначеного у Професійному стандарті переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них) [11].

Предметно-методична компетентність (A2). Кожен четвертий педагог серед проблем, які постають перед ними, визначає проблеми з моделювання змісту навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів (що відповідає п. A2.1 умовного позначення Професійного стандарту): генерування нових ідей та розробка самого контенту відповідно до змісту навчання.

Кожен п'ятий педагог зазначив про наявність труднощів з добору/застосування сучасних технологій та методик навчання, які були б ефективними за умови запровадження дистанційної освіти (п. A2.4). Аналіз результатів опитування вчителів свідчить, що а) 20,7% із них надсилають учням матеріали та завдання, перевіряють виконані завдання, а під час онлайн-зустрічей здій-

снюють опитування, надають відповіді на запитання здобувачів освіти; б) 19,5% – намагаються проводити онлайн-уроки, які за структурою схожі на очні заняття, в) кожен другий педагог у своїй практичній діяльності застосовує як перший варіант організації дистанційного навчання учнів, так і другий. І лише 6,6% педагогів застосовують технології змішаного навчання (такі як технологія перевернутого класу). Найбільший розмах варіацій у результатах опитування відзначається стосовно позиції «а»: саме таку структура дистанційного навчання використовують 30% вчителів закладів освіти, які знаходяться в сільській місцевості, та 14% – в обласному центрі. Застосовують технологію перевернутого класу 14% вчителів зі стажем роботи до 3-х років і лише 7% вчителів зі стажем роботи більше 20 років.

Інформаційно-цифрова компетентність (А3). Контент-аналіз відповідей учителів на відкриті запитання «Коли я думаю про проведення занять в дистанційній формі, то...» та «Які проблеми постали перед вами під час переходу до дистанційного навчання?» свідчать, що першою проблемою, з якою стикнулися педагоги – обрання платформи для проведення онлан-занять, відеозустрічей. Так, слова, які найчастіше використовували вчителі стосовно цього питання: платформа, Zoom, онлайн-інструменти.

Відповіді на закриті запитання щодо того, які сервіси для проведення відео-конференцій ви

використовуєте, свідчать, що більшість надає перевагу Zoom (53,7%), третина – GoogleMeet (30,9%), досить рідко використовується Microsoft Teams (2,2%) і нічого не використовують – 13,2%. Результати аналізу відповідей вчителів в залежності від місцевості, в якому знаходиться заклад освіти, вказують, що найбільша кількість вчителів (а саме: третина), які взагалі не використовують сервіси для проведення відео-конференцій, проживають в сільській місцевості (таблиця 4).

Порівняння результатів стосовно вищезазначеної позиції у розрізі попередньо оприлюднених досліджень вказує на наявність наступних тенденцій: зменшення відсотку тих, хто для організації онлайн-занять використовують Skype, Viber, збільшення відсотку тих, хто використовує сервіси для організації онлайн-конференцій (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams), стабільні показники щодо використання електронної пошти, можливостей гугл-диску тощо (таблиця 5).

Найчастіше для надання учням навчальної інформації та завдань вчителі використовують декілька ресурсів. Серед найпопулярніших: вайбер (75%), електронна пошта (62,9%), гугл-диск (50,4%); рідше – фейсбук-група (9,2%), Skype (5,1%). Більшість вчителів для організації дистанційного навчання учнів використовують Classroom (68%), дуже рідко – Moodle (4,8%), одиниці – Edmodo та інші платформи.

Таблиця 4

Рівень використання сервісів для організації онлайн-конференцій в розрізі місцевості розташування навчального закладу

Сервіс	Обласний центр, (%)	Місто обласного підпорядкування, (%)	Районний центр, (%)	Сільська місцевість, (%)
Zoom	68	52	54	42
Google Meet	27	40	33	24
Microsoft Teams	0	3	5	0
Нічого не використовую	5	5	8	34

Таблиця 5

Зведена таблиця використання інтернет-сервісів, інтернет-платформ та соціальних мереж у дистанційній освіті

Назва ресурсу	Березень 2020 Про.Світ. Центр інноваційної освіти [1, с. 10]	Квітень 2020 Державна служба якості освіти в Україні [12, с. 2-3]	Квітень 2020 Офіс освітнього омбудсмена [16]	Лютий 2021
Zoom	23,2	28,8	38,6	53,7
Skype	1	14,2	10,4	5,1
Viber	92,5	92,4	94,0	55
Електронна пошта	71,5	57,3	відсутні дані	62,9
Фейсбук	1,5	31	12,4	9
Google Classroom	45,8	38	47,2	68
Google Form	1	53,6	відсутні дані	73,5
LearningApps	2,6	відсутні дані	відсутні дані	40,1
Сервіси для створення онлайн-кросвордів, вікторин	6	відсутні дані	відсутні дані	15,8

Результати опитування вказують на той факт, що педагоги використовують значний перелік інтернет-ресурсів для організації зворотного зв'язку. Отримання відповідей учнів на завдання для самостійної роботи відбувається здебільшого двома шляхами: через платформи дистанційного навчання (Classroom, Moodle, Edmodo тощо) – 55% та через вайбер – 42%. Здійснення тестування знань учнів: 73,5% – гул-форми та ще 19,5% – через тестові оболонки. Популярними серед вчителів стали сервіси зі створення інтерактивних вправ (здебільшого це ресурс LearningApps) – 40,1%, онлайн-кросвордів та вікторин – 15,8%. Тільки набирають популярності серед вчителів ресурси для здійснення онлайн-опитуванні в режимі реального часу (Mentimeter, Slido, AnswerGarden тощо) – 8%.

Станом на лютий 2021 р. про наявність проблеми розвитку власної інформаційно-цифрової компетентності у своїх відповідях відзначає кожен десятий вчитель. Необхідно зауважити, що під час курсів підвищення кваліфікації, дистанційних тренінгів та вебінарів найбільш популярними на сьогодні є теми, які розкривають можливості використання інтернет-сервісів в організації дистанційної освіти.

Окремо педагоги звертають увагу у відповідях на відкриті запитання на рівень інформаційно-цифрової культури учнів та їх батьків. В порівнянні з показниками попередньо оприлюднених досліджень ця проблема ще не знайшла свого рішення.

Контент-аналіз цих відповідей вказує: найчастіше зустрічаються наступні словосполучення та фрази: «чорні квадрати», «відсутність адекватних підписів акаунтів на онлайн-заняттях», «не заходять в Zoom», «не відповідають».

Результати відповідей вчителів на закриті запитання вказують на той факт, що більшість учнів та їх батьків переважно дотримуються правил нетикету (62,1%) та дотримуються (23,5%), що разом становить 85,6%. Найбільш частими порушеннями правил нетикету з боку учнів є прояви хуліганської поведінки, використання ненормативної лексики, передача коду доступу до онлайн-уроків друзям з метою зриву навчального процесу. Саме з такими проявами правопорушень з боку учнів стикнулося 43,4% вчителів (із них вісім з десяти зазначають, що такі випадки були поодинокі – не більше 1–2 разів за рік).

Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу (Б). Кожен шостий вчитель у своїх відповідях піднімає питання низького рівня мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності в умовах дистанційного навчання. Більшість педагогів вбачають найбільш ефективними наступні можливості мотивації учнів: особисте спілкування вчителя з учнями (59,2%), надання відгуку на роботу учня (37,1%), своєчасна перевірка надісланих учнями робіт (49,3%), наданням учням

завдань, які мають творчий характер (46,7%), розробка диференційованих завдань (33,8%) та спілкування з батьками учнів (23,5%).

Щодо спілкування з батьками, то кожен п'ятий вчитель відчув покращення, однак кожен десятий відчув погіршення ставлення до себе з боку батьків учнів.

Управління освітнім процесом (Г). Проблемним для педагогів залишається і на сьогодні питання оцінювання знань учнів за умови дистанційного навчання. На запитання «Чи виникають у Вас труднощі з процесом оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти?» кожен другий надав відповідь «так». При цьому суттєвої відмінності у відповідях педагогів, в залежності від місця розташування закладу освіти, в якому вони працюють, не відзначається. Найгострішими в цьому аспекті є питання дотримання учнями принципу академічної доброчесності (плагіат), списування один у одного, самостійності та своєчасності виконання завдань. Частина вчителів (6%) взагалі ставить під сумнів можливість об'єктивного оцінювання знань учнів за умови дистанційного навчання.

Педагоги по-різному реагують на факти виявлення академічної недоброчесності з боку учнів та одночасно застосовують декілька стратегій: пояснюють чому це погано (69%), пропонують виконати роботу ще раз (54%), оцінюють роботу на низькому рівні (19%), зовсім не оцінюють таку роботу (14%). При цьому, 12,5% вчителів зазначають, що вдають нібито не помітили порушення академічної доброчесності, а 2% – взагалі не беруть це до уваги.

Щодо зміни рівня результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти за час проведення занять за дистанційної формою, то 56% опитаних зазначають, що вони погіршилися, 28,1% – залишився незмінним і тільки 15,4% педагогів вважають, що він покращився.

Проблема третя: збільшення навантаження на вчителя, та як наслідок – зміна стану здоров'я, пригнічення емоційного стану.

Вісім з десяти вчителів (83,5%) вказують, що в умовах дистанційного навчання кількість часу, який витрачається на підготовку до занять, їх проведення та перевірку учнівських робіт, значно збільшився. Незмінним цей показник залишився для 12,5% вчителів, а знизився – для 4%.

Скільки ж в середньому часу витрачає вчитель на підготовку та проведення одного уроку? Ми запитали вчителя про його тижневе навантаження та кількість годин на добу, яку витрачає на виконання своїх обов'язків з навчання здобувачів освіти. Таким чином, нами визначено середня кількість часу, яку витрачають вчителі на 1 годину навчального навантаження. Маємо наступні результати описової статистики: середній показ-

ник – 1,81, медіана – 1,66, мода – 1,66, стандартне відхилення – 0,69, дисперсія вибірки – 0,48, ексцес – 3,68, асиметрія – 1,21, мінімум – 0,55, максимум – 5, розмах варіації – 4,45. Виходячи із зазначеного, ми робимо висновок про відповідність отриманих результатів закону нормального розподілу даних (рис. 2).

Сімдесят відсотків вчителів на одну навчальну годину тижневого навантаження витрачають від 1,12 до 2,5 академічних годин. В той же час, необхідно зазначити, що середні показники у неоднорідних варіаційних рядах (який ми отримали) не можуть застосовуватися для порівняння та визначення тенденції (напряму розвитку процесу). Тому у якості показника для порівняння ми визначили найбільш імовірне значення величини (із застосуванням закону нормального розподілу даних). Воно становить 1,38 (астрономічних годин на 1 навчальну годину) [2, с. 32–35] (таблиця 6).

Ці результати прямо корелюють з результатами, оприлюдненими у квітні 2020 року: витрачають на підготовки до 1 уроку від 15 до 30 хвилин – 6,3% вчителів, від 30 хвилин до 1 години – 33,3%, від 1 до 2 годин – 30% та більше 2 годин – 24,6% [1, с. 11]. Таким чином, ми можемо зробити висновок про збереження практики перенавантаження вчителя під час дистанційної освіти.

Необхідно зауважити, що функціональні обов'язки вчителя виконанням навчального навантаження не обмежуються. Крім того досить

часто відбувається порушення права вчителя на відпочинок як з боку здобувачів освіти та їх батьків, так і з боку адміністрації закладів освіти та колег. З цим стикається 82% вчителів, які взяли участь в опитуванні. Найчастіше в неробочий час турбують вчителя його учні, про що зазначають 63% опитаних, батьки (58%), адміністрація (21%) та колеги (20%). Кожен п'ятий вчитель стикається з порушенням його права на відпочинок щоденно, кожен другий – щотижнево і лише кожен третій – декілька разів на місяць. Однак, в згадуваній нами статті 60 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» чітко зазначено, що «працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни», також «загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 цього Кодексу» мається на увазі Кодекс законів про працю України [3].

Як наслідок перенавантаження, троє з чотирьох вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, двоє з п'яти знаходяться в стані

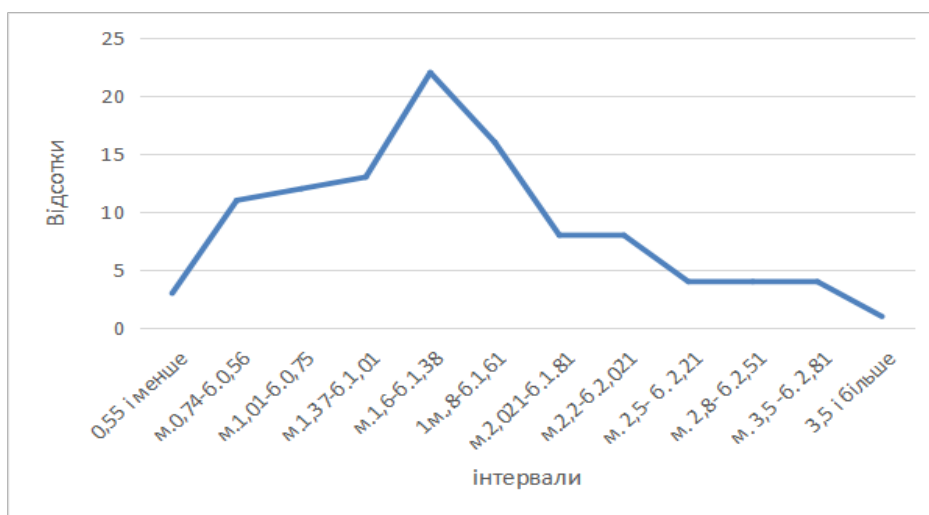


Рис. 2. Розподіл даних кількості часу на підготовку та проведення одного навчального заняття, який витрачає вчитель

Таблиця 6

**Інтервали найбільш ймовірних значень показника
(витрат часу на 1 навчальну годину тижневого навантаження)**

Інтервал	Значення	% вчителів, чиї результати знаходяться в інтервалі
Low Anomaly (нижня аномалія)	$\leq 0,74$	2%
Low Norm (нижня норма)	0,74 – 1,38	23%
High Norm (верхня норма)	1,39 – 2,02	55%
High Anomaly (верхня аномалія)	$\geq 2,021$	20%



Рис. 3. Зміни у стані здоров'я

хронічної втоми і кожний четвертий має пригнічений емоційний стан.

Стосовно стану здоров'я більшість вчителів (а саме 63,%) зазначають, що відчули загострення проблем з зором, 35,3% – відчули збільшення нервового напруження та 31,3% – мають проблеми зі сном (рис. 3).

Висновки і пропозиції. Виклики та проблеми, які постали перед педагогічними колективами щодо термінового переходу до дистанційної освіти в Україні в умовах пандемії та карантину, мають системний характер. Для визначення видозмін цих проблем використано метод порівняння, для чого взято раніше оприлюднені результати опитувань, які проводилися в березні-квітні 2020 року як державними інституціями, так і громадськими організаціями.

Виявилось, що, незважаючи на введення в дію Положення про дистанційну освіту в Україні ще в 2013 році, на початку впровадження дистанційної освіти в умовах пандемії педагоги не були готові до таких змін. Більшість із них відзначають про переважання негативних емоцій/почуттів, які були пов'язані як з проблемами методичного, так і ресурсного характеру. При цьому відзначається, що протягом року встановилася позитивна динаміка змін емоційного стану вчителів.

У березні-квітні 2020 року держава не впоралася з питанням ресурсного забезпечення (комп'ютерна техніка, Інтернет) учасників освітнього процесу в дистанційній формі. Всі витрати було покладено на плечі вчителів та батьків учнів. Ця проблема і досі залишається чуттєвою для педагогів, її невирішення не надає можливості доступу до якісної освіти всіх здобувачів загальної середньої освіти.

Результати опитування, які викладено відповідно до переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них), визначених у Професійному стандарті, показують, що най-

більш гострими і до нині залишаються питання рівня предметно-методичної, інформаційно-цифрової, управлінської компетентності вчителя, а також компетентності педагогічного партнерства.

Перехід до дистанційного навчання призвів до перенавантаження вчителів, що виявилось у збільшенні часу, який педагог змушений витратити на виконання функціональних обов'язків в межах власного навчального навантаження. Як наслідок перенавантаження, переважна більшість вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, значна частина знаходиться в стані хронічної втоми та має пригнічений емоційний стан.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що з боку держави має бути здійснено певну серію заходів з формування умов, які б сприяли покращенню якості освіти здобувачів загальної середньої освіти в системі дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень-квітень 2020). ПроСвіт. Центр інноваційної освіти. URL: <https://cutt.ly/6xkrYjB> (дата звернення: 23.03.2021)
2. Ермова А.М. Технологія моніторингу якості освіти. Харків : Курсор, 2008. 174 с.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». URL: <https://cutt.ly/rxkaSOJ> (дата звернення: 23.03.2021)
4. Іванюк І.В. Формування понятійно-термінологічного апарату з питань розвитку дистанційної освіти. URL: <https://cutt.ly/gxj66OD> (дата звернення: 23.03.2021)
5. Кухаренко В.М., Бондаренко В. В. Екстремне дистанційне навчання в Україні: Монографія. Харків : Вид-во КП «Миська друкарня», 2020.

- 409 с. URL: <https://cutt.ly/hxkefwr> (дата звернення: 23.03.2021)
6. Огієнко О.І. Дистанційна педагогічна освіта: зарубіжний та вітчизняний досвід. Методичні рекомендації. URL: <https://cutt.ly/mxkJLD1> (дата звернення: 23.03.2021)
 7. Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО. URL: <https://cutt.ly/9xkrB5k> (дата звернення: 23.03.2021)
 8. Освіта України мовою цифр: статистичні дані напередодні реформ. URL: <https://cutt.ly/MxkagmM> (дата звернення: 23.03.2021)
 9. Положення про дистанційне навчання (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 23.03.2021)
 10. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2020 року № 1115). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n2> (дата звернення: 23.03.2021)
 11. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://cutt.ly/7xka2EF> (дата звернення: 23.03.2021)
 12. Результати опитування щодо дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/Hxke25T> (дата звернення: 23.03.2021)
 13. Результати опитування «Виклики дистанційного навчання». URL: <https://cutt.ly/gxkt4Vm> (дата звернення: 23.03.2021)
 14. Результати онлайн опитування «Потреби вчителів у підвищенні фахового рівня з питання використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину». Аналітичні матеріали. URL: <https://bit.ly/37vO96o> (дата звернення: 23.03.2021)
 15. Самолюк Н., Швець М. Актуальність і проблемність дистанційного навчання. URL: <https://bit.ly/3pElqCJ> (дата звернення: 23.03.2021)
 16. Що показали результати опитування батьків щодо дистанційного навчання? URL: <https://cutt.ly/hxktF5a> (дата звернення: 23.03.2021)

Syrtsova O., Dashko M. Distance education in Ukraine in a pandemic: a teacher's view

The article is dedicated to the definition of changes in the problems of introduction of distance learning of general secondary education in Ukraine during the last year from the point of view of teachers, namely: dynamics of changes in emotional state and health of teachers during the educational process through distance mode; problems of methodological nature and resource provision, changes in the amount of time spent on the preparation and conduct of distance learning, existing violations of teachers' rights by students, parents and administration.

The article presents the results of an online survey of teachers mainly in Zaporizhia region. A method of comparison was used to identify changes in the problems of distance learning in Ukraine in a pandemic. The previously published results of surveys conducted in March–April 2020 by both state institutions and NGOs are taken for comparison.

It was determined that at the beginning of the introduction of distance education in a pandemic, teachers were not ready for such changes. Most of them note the predominance of negative emotions / feelings, which were caused by both methodological and resource problems. It is proved that the dynamics of changes in the emotional state of teachers during the year is positive.

It is shown that in March–April 2020, the state did not cope with the issue of resource provision (computer equipment, Internet) of participants in the educational process through distance mode. All costs were borne by teachers and students' parents. This problem is still sensitive for teachers, and the failure to resolve it hinders access to quality education for all students of general secondary education.

The description of teachers' problems of methodical character in realization of distance education is made. The results of the survey are presented in accordance with the list of job functions (professional competencies included in them), defined in the Professional Standard. It is shown that the level of subject–methodical, information–digital, managerial competence of teachers, as well as the competence of pedagogical partnership still remain the most acute issues.

It has been proven that the transition to distance learning has led to an overload of teachers, which has resulted in an increase in the time that teachers are forced to spend on functional responsibilities within their own workload. As a result of overwork, the vast majority of teachers report a deterioration in their own health, a significant proportion are in a state of chronic fatigue and have a depressed emotional state.

Key words: *distance education, Professional standard, resource provision of distance education, emotional state of a teacher, level of methodical readiness of a teacher for introduction of distance education.*